

PRILOZI U »KOSOVU ZBORNIKU« S PODRUČJA HRVATSKE I SRPSKE  
POVIJESTI

Posljednji dvostruki svezak Zgodovinskog časopisa VI—VII. za 1952/53 posvećen je kao »Kosov zbornik« 60-godišnjici rođenja poznatog i istaknutog slovenskog historičara, akademika i sveučilišnog profesora u Ljubljani, dra Milka Kosa, koji je u škol. god. 1925/6 kao izvanredni sveučilišni profesor predavao pomoćne historijske nauke i na sveučilištu u Zagrebu. U omašnom svesku od preko 800 str. sudjelovali su gotovo svi znatniji naučni radnici na polju historijskih nauka u Sloveniji, velikim dijelom kolege i bivši učenici prof. Kosa. Ali znatan dio radova otpada na historičare iz Zagreba i Beograda, koji su u većini obradili teme s područja hrvatske povijesti. U ovom prikazu želimo upozoriti upravo na te priloge, koji — premda kraći po opsegu — nisu zato manje značajni, već po svom nastojanju, da na temelju novih i dosada nepoznatih podataka unesu više svijetla u neke probleme.

Neki od tih priloga znače dalji prinos rješavanju nekih krupnijih i složenijih problema naše historiografije. Među takve ide rasprava Lj. Karamana pod naslovom »Još o kralju Slavcu« (259—269). Pisac podvrgava kritičkoj analizi tezu M. Barade (1932) i V. Novaka (1952), koji zastupaju gledište, da kralj Slavac, poznat jedino iz kartulara sv. Petra u Selu, nije bio hrvatski kralj, nego samostalan neretljanski vladar iz kraja XI. stoljeća. Autor iznosi, prema našem mišljenju, uvjerljive i sugestivne protudokaze, koji će možda izmijeniti navedeno gledište o kralju Slavcu. On prije svega dokazuje, da između gradnje crkve i samostana sv. Petra, što ih je podigao Petar Crni, nije protekao veći razmak vremena, te da izraz *ecclesia* označava u kartularu samostan. Jednako dokazuje, da je mjesto, koje govori o kralju Slavcu, kako je došao u Poljičko primorje, da presudi jedan spor oko zemlje, što je pripadala Petru Crnom, ne samo po sadržaju nego i stilski vezano s izvodima što mu prethode, a što su se zbili prilikom gradnje crkve, i datirani su godinom 1080; prema tome bi i sud kralja Slavca pao prije te godine. A činjenica, da on kao »rex« u pratnji bana presuđuje na hrvatskom državnom teritoriju, predstavlja svakako jak dokaz, da je Slavac bio hrvatski kralj, a ne neretljanski vladar. U vezi s naslovima neretljanskih vladara i njihovom ulogom na dvoru hrvatskih vladara od Petra Krešimira dalje, Karaman upozorava nadalje na slabe strane teze o Slavcu kao samostalnom vladaru Neretljana iz kraja XI. st., nastojeći da skrene problem u pravu kolotečinu i približi ga konačnom rješenju.

U raspravi »Bosna i zapadni dualisti u prvoj polovici XIII. stoljeća« (285—300) J. Šidak ne smatra još uvijek dokazanom pretpostavku, da se pod izrazom »*ecclesia Sclavoniae*« podrazumijevala u XIII. st. na Zapadu »crkva bosanska«, kako se ona sama naziva u XIV. i XV. st., i pobija mišljenje Račkog (i Kniewalda), da bi »antipapa« Albingenza bio tada došao u Francusku iz Bosne. Takvo domišljanje na osnovu podatka u jednom pismu papina legata Konrada u Francuskoj iz 1223, kao i mišljenje o nekim vezama bosanskih heretika s dualistima na Zapadu u to vrijeme odbija, jer konkretnih podataka o tim odnosima u dosada poznatim izvorima nema. Upravo jedan značajan dokumenat — bula pape Inocencija IV. od 19. VIII. 1244, upravljena ugarskom kleru, koja se po mišljenju Jirečeka i drugih istaknutih čeških historičara odnosi na Bosnu, — govori protivno. Razmatrajući tekst njezine fotokopije, koju je autor pribavio iz jednog kartulara u Britanskom muzeju i priložio raspravi, utvrđuje on, u vezi s tadašnjim razvojem događaja u Bosni, da se njezin sadržaj ne odnosi na Bosnu, nego na Češku-Bohemiju, kako to, uostalom, tekst izričito navodi.

Kako je poslije izlaska Kosova zbornika A. Solovjev izvijestio u Glasniku zem. muzeja za Bosnu i Hercegovinu VIII, 1953, o dva dosada nepoznata izvora iz XIII. st., koji su tek nedavno postali pristupačni zaslugom A. Dondaina, ne može više biti sumnje, da je na Zapadu naziv »ecclesia Sclavoniae« doista bio upotrebljavan za »crkvu bosansku«. Jedan od tih traktata sadržava također neke podatke o vezama sjevernotalijanskih patarena s Bosnom. Iako je dakle Šidak nesumnjivo dokazao, da za pretpostavku o bijegu nekoga bosanskog »djeda« k francuskim katarima — kako Kniewald zaključuje na osnovu Račkoga —, u vezi s misijom papina legata Acontija u Bosni, nema podloge u izvorima, i da se spomenuta bula Inocencija IV. doista odnosi na Češku, čime daje također svoj prinos rješenju jednoga nerazsvjetljenog pitanja u češkoj povijesti, mišljenje o vezama zapadnih dualista s Bosnom dobiva u spomenutom traktatu vrlo jak oslonac. Konačna ocjena toga novog izvora ovisi, dakako, o datiranju njegova postanka početkom XIII. st., a upravo argumente Dondaina u prilog tome datiranju nije Solovjev saopćio, premda ih i sâm prihvaća.

J. Tadić piše »O društvenoj strukturi Dalmacije i Dubrovnika u vreme renesanse« (552—565). Autor prikazuje, kako je u onim dijelovima Dalmacije, koji su 1409—20 potpali pod vlast Mlečana, »zaustavljen onaj prirodni proces, kojim se dotada razvijao sav ekonomski, društveni, politički i kulturni život dalmatinskih gradova... Njihova vlast zadala je težak udarac gradskoj privredi Dalmacije, naročito njezinoj pomorskoj trgovini.« Loše ekonomske prilike izazvale su pod vlašću Venecije »krajnju oskudicu, čak i bedu, u svim dalmatinskim gradovima«, što je »skoro isključivo posljedica njene slabe uprave i neprijateljske ekonomske politike«. Dubrovnik, međutim, koji je uspio da sačuva svoju slobodu, postizava u to doba vrhunac u svom ekonomskom razvoju, nastavljajući »da se razvija onim istim putem, kojim su već od pre zajednički išli svi naši primorski gradovi«, i bazirajući svoju snagu na razvijenom zanatstvu, kopnenoj i pomorskoj trgovini i uvećanom zemljišnom posjedu. »Uporedo s tim opštim ekonomskim napretkom izvršena je i društvena diferencijacija, stvorena je dubrovačka feudalna i građanska klasa«, kao »što se to dogodilo i u svim važnijim gradovima Italije i drugih zapadnoevropskih zemalja«, dok u mletačkoj Dalmaciji bez »jače zanatske radinosti, bez razvijene trgovine, pomorstva i većih novčanih i opće privrednih poslova«, nije bilo uvjeta za formiranje građanske klase. Možda bi se autoru mogle osporiti neke njegove formulacije. Smatramo, da Dalmacija čini u prikazanom razdoblju jedinstveno povijesno i kulturno područje; stoga isticanje nekih velikih razlika u socijalnom uređenju, a pogotovu u kulturnom radu Dalmacije u čitavom njenom opsegu, pored svega toga što je južna Dalmacija išla svojim vlastitim putem u političkoj povijesti, nije, držimo, historijski ispravno. Tvrdnja, da su »društveni odnosi u dalmatinskim gradovima pod mletačkom vlašću sasvim drukčiji« (podertao K. N.), negoli u Dubrovniku, nije zacijelo u skladu s daljnjom ispravnom konstatacijom autora, da se društveni razvoj Dubrovnika odvijao u istom smjeru, kao i u drugim gradovima u Italiji i Zapadnoj Evropi.

G. Novak daje mali prilog poznavanju širenja protestantizma u Dalmaciji pod naslovom »Hereza Agostina Capogrossa 'Protestanta', Splićanina« (596—603). Na primjeru procesa vodenog u Veneciji proti spomenutog Capogrossa 1619, Novak pokazuje, da je u Splitu, kao uostalom i u čitavoj Dalmaciji, bilo pristaša reformatorskih ideja, što se razabire iz brojnih procesa, koje je vodila Inkvizicija, te da je snažna »ličnost Mark Antuna de Dominisa znala i bez široke agitacije da privuče ljude slobodoumnim, reformatorskim idejama«. Novak obećaje, da će se

tim procesima, o kojima su se akta sačuvala u Državnom arhivu u Veneciji, pozabaviti drugom prilikom i da će pokušati odrediti »prave granice i način prodiranja reformatorskih ideja u Dalmaciju«.

Prilogom »Učešće Dubrovačke flote u španskoj nepobedivoj armadi« (604—611) V. Novak dopunjava podatke o sudjelovanju dubrovačkih brodova i pomoraca u Nepobjedivoj armadi Filipa II. (1588) jednim dubrovačkim spisom nepoznatog pisca, koji se nalazi u rukopisnom odjeljenju Britanskog muzeja, kao daljnji dokaz »o visokom usponu dubrovačkog brodarstva u stoljeću njegovog najvećeg procvata«.

U kratkoj raspravi »Verige, tesnac u Boki Kotorskoj« (515—520) I. Sindik određuje bolje toponim »Verige«, odbijajući predaju, koju su zabilježili Lucius i Andrija Zmajević u XVII. st., a koja se u narodu održala do danas, pa je ušla i u nauku. Po toj je verziji, na zapovijed ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika I., tjesnac pred Kotorom bio zatvoren lancima. Međutim, Sindik sasvim ispravno tumači, da je naziv »catena-verige« prenešen iz drugih dalmatinskih i mediteranskih luka, te je kao i ondje označivao ulaz u luku, odnosno samu luku, koja se zatvarala »lancima ne samo iz obrane, nego i zbog naplaćivanja lučkih dažbina«.

Dva su priloga izrađena na osnovu građe iz Državnog arhiva u Dubrovniku. Prvi, »O vitezu Palmanu« (398—401), od M. Dinića, dopunjuje u izvjesnoj mjeri K. Jirečka, koji je previdio nekoliko dokumenata, što govore o njemačkim najamnicima i njihovu vođi Palmanu u službi cara Dušana; svi su oni iz istočno-alpskog prostora, a jedan je od njih nesumnjivo slovenskog porijekla. Drugi prilog I. Božića, »Ludovik Kozjak u Dubrovniku« (522—530), donosi nekoliko podataka o otkupljivanju vitezova, koje su Turci zarobili u borbama u drugoj polovici XV. st., a koje su poslužile slovenskom pripovjedaču Josipu Jurčiču kao historijski okvir za njegovu pripovijetku »Jurij Kozjak, slovenski janičar«.

Rasprava V. Mošina »Povelje cara Dušana i Jovana Paleologa Pantelejmonskom manastiru na sv. Gori« (402—416), razrađuje pitanje autentičnosti ovih šest povelja. Od osobitog je interesa za nas opširna rasprava austrijskog pravnog historičara H. F. Schmidta, »Dalmatinische Stadtbücher« (330—390), kojoj su predmet zapisi mjesnih notara Trogira, Dubrovnika i Kotora od 1263—1335, kako su sačuvani u izvorima, što ih je publicirala Jugoslavenska Akademija poslije Drugoga svjetskog rata. Ona bi zavrijedila, da bude napose recenzirana, jer pojavu dalmatinskog notarijata uklapa u općeevropski razvoj. Zbog potpunosti prikaza navodimo još posljednji prilog R. Bičanića, »Ekonomska povijest među ekonomskim i historijskim naukama« (820—826), u kojem je dodirnuto jedno važno metodičko pitanje s obzirom na različita mišljenja o ekonomskoj povijesti, njezinu predmetu i sadržaju, te njezinim zadacima i opsegu. Pisac smatra, da ekonomska historija nije historijska nauka u užem smislu, nego da kao izrazito ekonomska nauka ispituje djelovanje ekonomskih zakona. Priznaje, međutim, da i onda, kada stojimo na stanovištu marksističke koncepcije povijesti, da naime ekonomska historija izučava materijalnu bazu društva i kao takva »igra u konačnoj liniji osnovnu ulogu i u određivanju drugih pojava«, nije time nipošto riješeno pitanje njezina opsega i metode, kako to dokazuju sukobi između teoretičara historičara i ekonomista, jednako na Zapadu, kao i u Sovjetskom Savezu. Zacijelo će i taj prilog dati poticaj daljnjoj diskusiji o tom načelnom pitanju.

Krešimir Nemeth

H I S T O R I J S K I  
Z B O R N I K

GODINA VII.

1954

BROJ 1—4

---

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor

OLEG MANDIĆ  
JAKŠA RAVLIĆ  
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik  
JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE  
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE  
ZAGREB

